

Četiri dijalektne fonološke monografije

(A. Celinić; I. Kurtović Budja; A. Čilaš Šimpraga; Ž. Jozić: *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Split – Zagreb: Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010.)

Knjiga autora Anite Celinić, Ivane Kurtović Budje, Ankice Čilaš Šimprage te Željka Jozića pod naslovom *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji* objavljena je 2010. godine u Biblioteci znanstvenih djela kao 163. knjiga Biblioteke posebnih izdanja Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u suradnji s Književnim krugom u Splitu. To djelo više autora uredio je Mijo Lončarić, a podijeljeno je na četiri velika poglavlja u kojima je u svakom poglavlju pojedinačno obrađena fonologija određene skupine govora različite dijalektalne pripadnosti. Riječ je o skupini čakavskih i kajkavskih govora te o dvjema skupinama štokavskih govora, redom: *Vokalizam gornjosutlanskih govora* (A. Celinić), *Kopneni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra* (I. Kurtović Budja), *Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve* (A. Čilaš Šimpraga), *Posavski govori oko Slavonskog Broda* (Ž. Jozić). Te su fonološke monografije nastale na temelju magistarskih radnji obranjenih u razdoblju od 2001. do 2003. godine, koje su za ovo objavljivanje manje ili više doradene. Svi izneseni podaci utemeljeni su na rezultatima prethodno provedenoga terenskoga istraživanja, samostalno ili u okviru projekata *Hrvatski jezični atlas* i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Gornjosutlanski govori, prvi obrađeni u ovoj knjizi, pripadaju gornjosutlanske dijalektu kajkavskoga narječja, a dosad se o njima u dijalektologiji nije izdvojeno pisalo. Velik prinos tim govorima upravo je i ova analiza vokalizma koja je nastala na rezultatima terenskoga istraživanja provedena ciljanim upitnikom za fonološku analizu uključujući i pitanja usmjerena na naglasnu problematiku. Iako je samo istraživanje obuhvatilo devet mjesta, za analizu su izabrana tri reprezentanta kojih je osnova poslužila za prikaz vokalizma svih gornjosutlanskih govora. Riječ je o fonološkim opisima triju mjesta smještenih oko gornjega toka rijeke Sutle: Huma na Sutli, Pavlovca i Kostelskoga u kojima se utvrđuje inventar, njihova realizacija i distribucija, sve potkrijepljeno primjerima. Zanimljivost koju napominje sama autorica odnosi se na međusobnu neznatnu udaljenost spomenutih triju mjesta, a ipak se u ovom opisu donose tri različita vokalska sustava. Još je za potrebe autoričine magistarske radnje bilo predviđeno da se obradi više mjesnih govora, no zbog opširne građe izdvojen je samo vokalizam u trima izabranim govorima. Cijelu fonologiju (koja uključuje pet mjesnih govora gornjosutlanskoga dijalekta) autorica je obradila u svojoj doktorskoj disertaciji. Tekst je navedena magisterija ovdje doraden u skladu s autoričnim novijim istraživanjem. Poseban je prostor izdvojen za povijesni izvod svakoga pojedinoga fonema i za prikaz konkretnoga vokalskoga sustava kao najzanimljivijega i najsloženijega područja u fonologiji ovoga dijalekta. U tim vokalskim sustavima ogleđa se ne samo razvoj pojedinih vokala, nego i slijed naglasnih promjena koje su se u njima zbiva-

le. U uvodu autorica govori o gornjosutlanskome dijalektu kao dijelu kajkavskoga narječja. Taj je dijalekt smješten periferno na krajnjem sjeverozapadu Hrvatske uz granicu sa Slovenijom na rijeci Sutli. Stoga se javljaju manja ili veća odudaranja od jezičnoga razvoja karakterističnoga za govore koji su u centru, primjerice izostaju neke tipične kajkavske crte, a istodobno se javljaju određene podudarnosti sa susjednim slovenskim govorima. S tim u vezi autorica izdvaja dva poglavlja: *Osnovna obilježja kajkavskoga vokalizma* u kojem govori o općem kajkavskom vokalizmu, a u poglavlju *Osnovna obilježja vokalizma slovenskih štajerskih govora* prikazuje vokalizam govora koji se nalaze na desnoj obali Sutle s kojima svojim većim dijelom graniči gornjosutlanski dijalekt. Nadalje se navodi literatura o kajkavskom narječju u kojoj se o gornjosutlanskim govorima ne govori ili se navodi nekoliko osobitosti karakterističnih za jedan ili dva mjesna govora. Pritom se naglašava njihov periferni karakter zbog kojega dosad i nisu postali predmetom detaljnije analize. Da je riječ o složenim govorima, vidljivo je u neistraženosti i susjednih slovenskih govora uz istu granicu. Gornjosutlanski je dijalekt izdvojen tek u novije vrijeme u radovima Mije Lončarića koji ga ubraja u zaseban dijalekt u podjeli kajkavskoga narječja na dijalekte. U vokalizmu se taj dijalekt izdvaja razvojem starohrvatskih *o* i *l* te *ě* i *ǎ*. On se razlikuje od ostalih i po specifičnostima u akcentuaciji u kojoj su ukinute opreke po kvantiteti. No, autorica navodi i rezultate novijih istraživanja prema kojima na gornjosutlanskom području ipak ima govora koji čuvaju kvantitativne i intonacijske opreke. Pojedine su

specifičnosti govora uz gornju Sutlu bilježene i ranije u *Jeziku Hrvata kajkavaca* Stjepana Ivšića, nekoliko govora s lijeve strane Sutle spominje i F. Ramovš u svojim istraživanjima govoreći o središnjem štajerskom dijalektu te P. Ivić i D. Brozović. Potonji u svojoj podjeli kajkavskoga narječja (1988.) govore uz gornju Sutlu svrstava u zagorsko-međimurski dijalekt. Sljedeće nas poglavlje ove monografije uvodi u fonološki opis vokalizma izabranih mjesnih govora. Pritom autorica napominje da je u ovom istraživanju riječ samo o vokalizmu, ali analiza nužno uključuje i naglasnu problematiku zbog toga što struktura današnjih vokalskih sustava na svoj način odražava i nekadašnju prozodijsku strukturu. Ono što je prije ukidanja opreke po kvantiteti bilo izraženo dužinom, odnosno kraćinom, danas je izraženo vokalskim karakteristikama (npr. razlikom između monoftonga i diftonga ili otvorenijega i zatvorenijega vokala). Brojni primjeri koje donosi autorica uz svaku navedenu pojavu pisani su onako kako su zabilježeni na terenu – fonetski, ne fonološki, a pritom je primijenjena tradicionalna hrvatska dijalektna transkripcija. Fonološki opisi svakoga od triju navedenih mjesnih govora rađeni su zasebno, ne kao cjelina. Tako se u ovoj analizi i prikazuju pod trima različitim točkama. Podudaranja i razlike koje su među njima prepoznate iznose se u poglavlju i pregledu razvoja polaznih vokala, a za svaki je govor (Hum na Sutli, Pavlovec i Kostelsko) prikazan inventar, realizacija naglašanih i nenaglašanih vokala te neslogotvornih sonanata, njihova distribucija i podrijetlo. Sva su objašnjenja potkrijepljena brojnim primjerima te je uz svaki opis zaključno dodan komentar o vo-

kalizmu svakoga pojedinoga govora i akcentuaciji s tim u vezi te specifičnostima koje izdvajaju pojedini govor u zasebnu skupinu. Sljedeće, ujedno i pretposljednje poglavlje nosi naziv *Pregled razvoja polaznih vokala u gornjosutlanskim govorima* u kojem se donosi usporedba svih triju prethodno obrađenih vokalizama. Oni su različiti, no njihova je struktura rezultat iste pojave – izrazitoga utjecaja dijakronijske kvantitete na kvalitetu vokala što je dovelo do cijepanja većine ili svih polaznih vokala na dvije jedinice prema njihovoj dužini, odnosno kraćini. Slična pojava rascijepanosti vokala javlja se i u nekim drugim hrvatskim govorima uz slovensku granicu (npr. u okolici Buzeta). Iz analize triju mjesnih govora s gornjosutlanskoga područja (Huma, Pavlovca i Kostelskog) proizlazi zaključak da složenost naglašenih vokala u ovim govorima mnogim svojim osobitostima odstupa od stanja kakvo je u većini kajkavštine te se nekima podudara sa susjednim slovenskim govorima. Ipak, ima i značajki koje su se razvile, a odvajaju ovaj dijalekt od jednih i drugih spomenutih idioma. Autorica uz sve navedeno daje i popis literature te dvije karte: *Područje gornjosutlanskoga dijalekta* i *Karta kajkavskoga narječja dr. Mije Lončarića*.

Druga se monografija autorice Ivane Kurtović Budje odnosi na kopnene čakavske govore u okolici Splita, Šibenika i Zadra. Uvodno se daje karta ustaljene podjele čakavskoga narječja prema D. Brozoviću (1988.) na šest dijalekata: buzetski, jugozapadno istarski, sjevernočakavski, srednočakavski, južnočakavski i lastovski. U sljedećem poglavlju autorica govori o rasprostriranju čakavskoga narječja od srednjega vijeka pa do danas i o granica-

ma koje su se pomicala zbog raznih političkih i povijesnih previranja. Osim toga, navode se dosadašnja proučavanja čakavskoga narječja i ponuđene klasifikacije čakavštine. Prema autoričnim tvrdnjama danas bi ipak valjalo utvrditi i istražiti postoje li i u kolikoj mjeri jezične značajke starinačke i doseljeničke čakavštine te opisati njihov suodnos ako je moguće. Prepreke bi tomu mogle biti najnovije migracije, ratne prilike 90-ih i sve veći utjecaj štokavskoga narječja kroz standardnu hrvaštinu. Južnočakavski ili ikavskočakavski dijalekt kojemu ovi analizirani govori i pripadaju obilježeni su ikavskim refleksom jata, nepostojanjem cirkumfleksa, adrijatizmima i insularizmima uz poneke čakavske govore koji tom dijalektu pripadaju. Autorica navodi dosadašnja objašnjenja čakavizma, ali isto tako utvrđuje da je čakavizam iz 60-ih godina 20. st. kada su provedena prva istraživanja nestao te da ga za ovoga istraživanja (koje je provedeno 2000. godine) nije zabilježila. U monografiji je analiziran fonološki sustav osam mjesta koja gravitiraju Splitu, Šibeniku ili Zadru. Šibenik je već odavno štokaviziran, a Split i Zadar čuvaju djelomice svoju čakavštinu nekim značajkama poput zamjenice *ča* koja je u uzmicanju, ikavskoga refleksa jata, uobičajenih adrijatizama te čuvanja staroga mjesta naglaska, no sve su to obilježja najčešće govora starosjedilačkoga stanovništva. Došljaci su većinom štokavci koji uvelike utječu na čakavce. Autorica kroz cijelu analizu dobro prati stapanje čakavskih i štokavskih jezičnih elemenata napominjući omjere njihove zastupljenosti u pojedinim istraživanim govorima, ali i govorima koji ih okružuju pozivajući se na rezultate dosadašnjih istraživanja. Južnočakavski je dijalekt u ovoj monografiji

predstavljen i u okviru svojih dodira s dijalektima koji su mu u neposrednu susjedstvu: srednjočakavski na sjeverozapadu te štokavski dijalekti na sjeveru i jugoistoku (zapadni bosanskohercegovački (ikavski) i istočnohercegovački (ijekavski)). Autorica je iznijela značajke svakoga pojedinoga dijalekta koji utječe na ove govore i izoglose nastale tim utjecajem koje povezuju ikavskočakavske govore s ostalim mahom štokavskim govorima. Govori Krilo Jesenica, Kaštel Kambelovca, Trogira, Primoštena, Tribunja, Sukošana, Stanova i Petrčana fonološke značajke kojih se iznose u ovom radu svjedoci su, prema riječima autorice, miješanja čakavskoga supstrata i štokavskoga superstrata na tom području. No, rezultati su različiti, u nekim će govorima prevladati čakavske, a negdje štokavske osobine. Zadatak je ovoga rada stoga bio dokazati genetsku pripadnost istraživanih govora čakavskom narječju te prikazati proces međunarječnoga, međudijalektnoga miješanja čakavskoga i štokavskoga narječja. S tim u vezi autorica je utvrdila u kojoj su mjeri sačuvane genetski arhaične i genetski inovacijske jezične značajke, a koliko je štokavoidnih inovacija te koji im je uzrok. Bilo je potrebno utvrditi fonološku strukturu svakoga od rečenih mjesnih govora, a glavne su pojave (osobito u konsonantizmu) velikim dijelom zajedničke čakavskim i štokavskim dalmatinskim govorima. Autorica je detaljno prikazala inventar, distribuciju i realizaciju samoglasničkoga, suglasničkoga i naglasnoga sustava svih osam govora. Osim toga, izdvojeno je nekoliko specifičnih pojava i promjena uključujući i one novije poput zatvaranja dugoga *a* u tribunjskom i starnarskom govoru, značajne promjene sekvencije *ra* u *re* koja veže južnu čakavšti-

nu sa susjednim štokavcima, jednoga para slivenika *č* i *ž* u većini govora, uščuvanost dočetnoga *l* u imenskim riječima itd. Posebno je izdvojeno podrijetlo samoglasnika. Raščlambom naglasnih sustava ovih govora promatralo se doticanje, utjecanje i miješanje dvaju naglasnih sustava: čakavskoga i štokavskoga, i to, prema tumačenju autorice, u naglasnom inventaru ali i u distribuciji tih jedinica. Tablično je prikazan inventar, svaki naglasak posebno u jednosložnim i višesložnim riječima. Iz tih se tablica može zaključiti ponešto i o njihovoj distribuciji i realizaciji. Najuočljivija su naglasna kolebanja na koja autorica u ovoj analizi posebno upozorava: njihova akcentuacija zadržava starinu, a istodobno prihvaća novoštokavske naglasne osobine. U potpoglavlju su izdvojene neke naglasne karakteristike poput duljenja pri prenošenju kratkoga naglasaka na kratku penultimu, dvoslogovnoga naglasaka, duljenja u slogu zatvorenom zvočanikom, morfološkoga naglasaka o kojem su dane samo neke smjernice te podrijetlo naglasaka. Za obradbu fonološkoga sustava ovih osam govora uzeti su u obzir upitnici za srpskohrvatski dijalektološki atlas koje su terenskim istraživanjem 60-ih god. 20. st. ispunili D. Brozović, M. Hraste, M. Lončarić, P. Šimunović. No, unatoč već postojećim upitnicima, zbog gospodarskih, a i ratom uvjetovanih migracija koje su izazvale *novo nalijeganje štokavštine na čakavštinu* autorica je nanovo obavila terensko istraživanje kojim su se već dobiveni jezični podatci iz navedenih upitnika provjerili, usporidili i utvrdili. Novo je istraživanje provedeno u razdoblju od 1999. do 2002. ciljanim upitnikom sastavljenim za potrebe toga istraživanja. No, sama se analiza temelji ponajviše na podacima prethod-

nih istraživanja jer su se analizirani govori u vremenu od 40-ak godina uvelike promijenili, pa bi se pri provjeri nailazilo na potpuno druge oblike. Ovoj su fonološkoj monografiji dodani ogledi govora svakoga mjesta posebno te popis literature.

Hrvatskoj dijalektalnoj fonologiji svakako će doprinijeti i monografija Ankiće Čilaš Šimprage pod naslovom *Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve*, osobito jer je poznato da nedostaju opsežne studije koje bi prikazivale pojedinu jezičnu razinu dalmatinskih ikavskoštokavskih idioma. Ovim je radom prikazana fonologija devet govora između Krke i Neretve koji pripadaju zapadnomu bosanskohercegovačkomu dijalektu ili ikavskoštokavskomu (kasnije u raspravi: zapadni dijalekt), i to sljedećih sela imenom: Badanj, Perković, Jabuka, Zaostrog, Vid, Sebišina, Kotezi te dvaju gradova: Sinja i Omiša. U uvodu se autorica osvrće na osnovne značajke štokavskoga narječja, najvećega među trima hrvatskim narječjima kojemu navedeni govori pripadaju, a potom daje uvid u kriterije podjele štokavskoga narječja na dijalekte, današnje granice štokavskoga narječja u Hrvatskoj, granice zapadnoga bosanskohercegovačkoga dijalekta te zapadne bosanskohercegovačke govore između Krke i Neretve. Navodi i različite podjele na dijalekte štokavskoga narječja. S tim u vezi, govori između rijeke Krke i Neretve obuhvaćeni ovim radom bili bi prema podjeli Asima Pece ikavskošćakavski, kao što je prikazano na *Dijalektološkoj karti štokavskog narječja* (1989.) uz razliku u određenju područja jugoistočno i istočno od Knina koje je do kolovoza 1995. bilo naseljeno srpskim stanovništvom, pa stoga i označeno kao područje istočnoherce-

govačkoga dijalekta. Usto, prema riječima autorice: *u novije vrijeme na zapadnoj granici nastupile su promjene u etničkom sastavu*, pa bi valjalo provesti nova terenska istraživanja. Da bi se dobila cjelokupna slika toga područja navodi se i *Kratak povijesni pregled nakon provale Turaka* te podatci *O mjestima čije govore proučavamo u ovom radu*. Ti se podatci odnose na broj stanovnika svakoga pojedina noga mjesta danas, ali i 60-ih godina 20. st. kad su za Hrvatski jezični atlas isti teren istraživali drugi ispitivači. Iz sljedećega poglavlja: *O predmetu i metodologiji rada* saznajemo o načinu obradbe i prikupljanju građe te postavljenim granicama istraživanja na većem geografskom području. Za prirodne su granice uzete dvije rijeke: Krka i Neretva. Ta se obradba temelji na dvjema vrstama građe: novoj, koju je autorica prikupila pomoću vlastita upitnika za prikupljanje fonoloških podataka i starijoj, koju predstavljaju podatci preuzeti iz Hrvatskoga jezičnoga atlasa prikupljeni već navedenim ranijim istraživanjima. Prikupljenu je građu autorica za potrebe ovoga rada analizirala, usporedila i na tom temelju zasebno obradila samoglasnički, suglasnički i naglasni sustav. Ovi se govori od svih obrađenih u ovoj knjizi najviše približavaju sustavu standardnoga hrvatskoga jezika. Osnovne značajke samoglasničkoga sustava u svim su govorima podjednako prisutne, pa nisu kriteriji za razvrstavanje govora u podgrupe. Samoglasnički sustav devet istraživanih govora ima isti inventar, a autorica u opisu samoglasničkoga sustava izdvaja: otpadanje samoglasnika, samoglasničke skupove, neuklanjanje zijeva, zamjenjivanje samoglasnika te usporedbe s drugim govorima zapadnoga ikavskoga

dijalekta. Uspoređujući ove govore s onima iz zapadne Bosne, zapadne Hercegovine te Imotske krajine i Bekije, autorica utvrđuje da su ispitivani govori s obzirom na čestu zamjenu samoglasnika unutar leksema najslbližiji imotsko-bekijskim govorima. U realizaciji samoglasničkih fonema istraživanja pokazuju da su istraživani govori povezani sa zapadnohercegovačkim govorima što je jedna od važnijih razlika između ikavskih istočnobosanskih i zapadnohercegovačkih govora. Autorica daje i pregled podrijetla samoglasnika, progovara i o ikavskom refleksu jata te o nekim karakteristikama poput primjera *rebac*, *greb*, *resti* kao fenomenima koji obuhvaćaju sve ikavske štokavske, ali i čakavske govore. Sljedeće se poglavlje odnosi na naglasni sustav koji sadržava šest jedinica i ima novoštokavsku distribuciju, ali i distribuciju nesvojstvenu naglasnoj distribuciji u pojedinim imenicama, a osobito u novijih primljenica u omiškom govoru. Među nabrojenim naglasnim značajkama samo se u tri kategorije govori međusobno razlikuju (čuvanje, tj. gubljenje zanaglasnih dužina, analoško duljenje pred sonantom u otvorenom slogu i morfološki naglasak u nekim oblicima). S obzirom na razlike u nekim oblicima, autorica govore dijeli na zapadnocetinske i istočnocetinske kojima se često priključuje govor Perkovića. Osim toga, posebno poglavlje posvećeno je leksičkom naglasku u kojem se ne mogu navesti iscrpno svi primjeri u kojima je naglasak novoštokavski, ali se navode neki naglasak kojih je tipičan za sve dalmatinske govore, a distribucija im se razlikuje od one u standardnom jeziku, pa ih se naziva *dalmatinskom varijantom književnoga naglasaka*. U suglasničkom se sustavu

više nego u ostalim sustavima naziru kriteriji za razdiobu ovih govora na nekoliko grupa. Nakon usporedbe devet ispitanih govora utvrđeno je da se oni s obzirom na inventar konsonantskih jedinica mogu podijeliti u dvije skupine: u prvoj bi bili svi govori osim Omiša, a u drugoj samo omiški govor. Stoga autorica obrađuje odvojeno suglasnički sustav br. 1 (SS1) koji ima 24 suglasničke jedinice i suglasnički sustav br. 2 (SS2) koji ima 22 suglasnika u inventaru. Autorica posebno izdvaja potpoglavlja u vezi sa sudbinom pojedinih suglasnika, primjerice: *Sudbina spiranta /x/*, *Frikativ /f/*, *Lateral /l/ u finalnoj poziciji* itd. Posebno je potpoglavlje posvećeno afrikatama *č*, *ć*, *ž*, *ž̇* i njihovu razvoju u ispitivanim govorima. Tomu dodaje i pregled podrijetla suglasnika te distribuciju. U samom se zaključku jednostavno i pregledno ukratko iznose osnovne značajke samoglasničkoga, naglasnoga i suglasničkoga sustava. Suglasničkom je sustavu dodana i tablica koja daje pregled suglasničkih značajki ikavskih štokavskih govora između Krke i Neretve. Radu su pridodane karte počevši od karte štokavskoga narječja prema D. Brozoviću do prikaza sudbine pojedinih suglasnika u ispitivanim govorima za ovoga istraživanja.

Završna se fonološka monografija u ovoj knjizi odnosi na posavske govore ikavsko-jekavskoga tipa oko Slavonskoga Broda autora Željka Jožića. U ovome se radu podijeljenom na četiri velika dijela: *Uvod*, *Glasovi*, *Naglasak* i *Zaključak* iznose važne činjenice s osobitim osvrtom na dosadašnja istraživanja, osobito ona Stjepana Ivšića koji govore ovoga područja pripaja “posavskomu govoru”. Uvodno je ukratko dano objašnjenje poj-

ma brodskega Posavlja te prikaz posavskih govora koji se nalaze na tom području, a obrađivani su u ovom radu. Dvije su skupine s obzirom na refleks praslavenskoga glasa *ě*: govori u zapadnome dijelu od Mačkovca i Drežnika do Bebrine i Zdenaca Brodskih koje karakterizira ikavski refleks *ě* i govori u središnjem i istočnom dijelu Brodske županije koje obilježuje ikavsko-jekavska zamjena, ovisno o dugom ili kratkom slogu (*i* u dugom, *je* u kratkom slogu). Riječ je o miješanom tipu slavonsko-posavskoga štokavskoga dijalekta. Autor prema vlastitim istraživanjima, ali i dosadašnjim iznesenim teorijama o dvostrukom reflektiranju praslavenskoga glasa *ě*, zaključuje tezom koju je još Ivšić stavio u središte pozornosti, a koju su drugi pokušali oboriti “migracijskim” teorijama, da je riječ o *samostalnu* “*unutarnjem*” razvoju dvojne zamjene *ě*. I sâm pojam “posavskoga” govora uveo je u dijalektološku literaturu upravo Stjepan Ivšić, a taj se termin primjenjuje i u ovom radu. Autor je jezičnu građu za analizu i prikaz fonološkoga sustava prikupio pomoću modificiranoga Upitnika za Hrvatski dijalektološki atlas i izravnim snimanjem materijala na audiovrpcu. Ispitivanjem su bila obuhvaćena sela: Bebrina, Donji Andrijevc, Čajkovci, Garčin, Gornja Vrba, Gundinci, Klakar, Rastušje, Oprisavci, Slobodnica, Sikirevci, Svilaj, Stari Perkovci, Velika Kopanica, Zdenci Brodski, a snimljen je govor s 40-ak informatora. Autor obradbi građe pristupa sinkronijski i dijakronijski, pa u opisu glasova (samoglasnika i suglasnika) prikazuje inventar fonema, njihov izgovor i distribuciju (pojedinačnih glasova i glasovnih skupina) te podrijetlo i razvoj. Prema riječima autora, ispitivani govori o

kojima je ovdje riječ pokazuju u mnogim jezičnim crtama broj dubleta i fakultativnih varijanata, a osobito je za govor sela Svilaj tijekom istraživanja 1998. utvrđeno da je u *visokom stupnju dekompozicije* koja je i inače česta pojava u govorima u novije vrijeme. U svim je ispitivanim mjestima samoglasnički sustav jednak, a izdvajaju se sustavi Sikirevaca i Slobodnice sa zatvorenim *a* (od dugoga naglašenoga *a*) i Gundinaca sa zatvorenim *e* (od dugoga naglašenoga *e*). Rezultate ovoga istraživanja autor uspoređuje s Ivšićevim istraživanjima te na taj način prikazuje koje su razlike, a koja podudaranja između nekadašnjega i današnjega stanja u sustavu. Navedeni su primjeri transkribirani prema prihvaćenoj transkripciji za izradbu Hrvatskoga dijalektološkog atlasa i Općeslavenskog atlasa, no u fonološkoj notaciji. Fonetska je realizacija prikazana u poglavljima o inventaru i izgovoru glasova. Obradbi svakoga pojedinačnoga sustava: samoglasničkoga, suglasničkoga, naglasnoga pripadaju potpoglavlja posvećena pojedinačnim karakteristikama. Primjerice, u dijelu koji se odnosi na distribuciju obrađuju se pojedinačno glasovi, nakon toga glasovne skupine i promjene koje ih obuhvaćaju te njihovo podrijetlo i razvoj. U obradbi samoglasničkoga sustava posebno je poglavlje posvećeno refleksu jata, samoglasničkim skupinama koje autor razvrstava u četiri skupine (na morfemskoj (prefiksnoj granici), dobivene ispadanjem kojega suglasnika, u riječima iz književnoga ili kojega stranoga jezika, samoglasničke skupine nastale promjenom *l > o*) te redukcijama samoglasnika. S obzirom na inventar, autor navodi dva suglasnička sustava ikavsko-jekavskih govora brodskega Po-

savljia. Potom izdvaja svaki suglasnik posebno govoreći o njegovu statusu u sustavu (ponajviše se to odnosi na frikative i afrikate) te suglasničke skupine koje se u govorima brodsikoga Posavlja svode na sekvencije lakše za izgovor. Osim toga, osvrće se i na asimilacije i disimilacije suglasnika, jotacije te na nekoliko primjera javljanja sekundarnih suglasnika. U poglavlju o naglasnom sustavu autor posebno navodi svaki od pet naglasaka uz nenaglašenu dužinu te enklizu i proklizu. Posebno je izdvojeno potpoglavlje o Ivšićevim naglasnim grupama što ih je izložio u *Današnjem posavskom govoru* stotinjak godina prije provedena autorova istraživanja i o današnjem stanju u posavskom govoru. Autor uspoređujući naglasne sustave pojedinih mjesta u ikavsko-jekavskoj zoni oko Slavonskoga Broda, prikazuje vidljive promjene u posavskom naglasnom sustavu. Prema riječima autora, podatci prikupljeni ovim terenskim istraživanjima u nekoliko bitnih crta odstupaju od naglasne slike koju je donio Stjepan Ivšić. Bitan odmak od Ivšićeva stanja odražava se u činjenici da su stare prednaglasne dužine uglavnom postale nosiocima novoštokavskoga dugouzlaznoga naglasaka koji je nastao pomicanjem silaznih (dugoga i kratkoga) naglasaka prema početku riječi. Općenito se prema tumačenju autora ovoga rada tendencija pomlađivanja naglasaka u pravcu novoštokavskoga naglasnoga sustava javlja kao bitna odrednica ovih govora. No, isto tako kao najmarkantnija i najpostojanija značajka slavonskih posavskih govora ostaje novi ili hrvatski akut koji je zadržao staru poziciju kao što je to i Ivšić prikazao, osim u jednosložnim riječima i prvom slogu dvosložnih riječi koje Ivšić nije uzimao

za primjere, a došlo je do prelaska u dugosilazni naglasak. Pritom je autor ovoga rada zabilježio i dublete na tim mjestima. Radu su pridodani i zaključak, ogledi istraživanih govora koji upotpunjuju prikaz fonologije ikavsko-jekavskih govora brodsikoga Posavlja, četiri karte (*Ivšićeva karta posavskog govora; Govori Brodsko-posavske županije; Ivšićeve akcenatske grupe; Današnje akcenatsko stanje u odnosu na Ivšićeve grupe*) i literatura.

I zaključno, pred nama su četiri fonološke monografije sabrane u jednu knjigu, a svaka za sebe predstavlja opširan fonološki opis jednoga dijela dijalekata različite narječne pripadnosti. Obradeni su: kajkavski gornjosutlanski govori, čakavski ikavski govori koji gravitiraju Zadru, Šibeniku i Splitu, ikavski štokavski govori između Krke i Neretve te posavski ikavsko-jekavski govori oko Slavonskoga Broda. Važnost je ovih monografija prepoznata u slaboj dosadašnjoj istraženosti tih područja. Autori su građu za svoj rad prikupljali na terenu nerijetko uspoređujući rezultate svojih istraživanja s ranijim podacima navedenim u ispunjenim upitnicima 60-ih god. 20. st. Te su razlike i promjene u samim sustavima ispitivanih govora vrijedno evidentirali i komentirali polazeći svaki u svom istraživanju od prethodno objavljene literature. Podatci izneseni u monografijama pokazatelji su, prema riječima urednika Mije Lončarića, *jezičnoga stanja u doba prijelaza iz drugoga u treće tisućljeće*. Još uvijek nedostaju takve obradbe pojedinih područja hrvatskoga jezika, a prema zaključku jedne od autorica Ivane Kurtović Budje, neke je ranije zabilježene govore nemoguće danas provjeriti jer su postali dio ur-

bane gradske jezgre. Osim toga, neki govori nisu ni zabilježeni na način koji se od dijalektologa očekuje, pa se javlja problem rekonstruiranja naglasaka koje je zabilježio raniji istraživač. Ako ispitivač više nije živ, ne može se s njim provjeriti o kojim je zabilježenim naglascima riječ, pa taj zapis ostaje zauvijek izgubljen. Stoga se sam po sebi nameće zaključak: *govor valja do kraja jezično opisati onoga trenutka kad smo istraživanje učinili* i na taj ga način očuvati od mogućega izumiranja i sačuvati njegovu autentičnost kao nacionalnu kulturnu vrijednost. Prema tome, ova je knjiga pokazatelj uspješno provedena terenskoga istraživanja i sustavnoga bilježenja prikupljene građe i, dakako, dobrodošla struci, ali i studentima kroatistike, a osobito onima kojima je dijalektologija primarno područje bavljenja.

Mirjana Crnić